

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ В ПРОЦЕСІ ОХОРОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Костяшкін І. О.

Реформування земельних відносин у напрямку перерозподілу земель зумовило розвиток правового забезпечення повноважень власників земельних ділянок, залишивши поза увагою питання охорони земель, їх сталого використання й забезпечення суспільних інтересів, тоді як весь хід законотворчості в розвинутих європейських країнах був спрямований на обмеження свавілля власника й узгодження приватних і суспільних інтересів. Тотальний споживацький підхід у відносинах землекористування (використання земель), який має місце в Україні, ставить під загрозу її національні інтереси та соціальну захищеність не лише сільських жителів як власників земель і виробників сільськогосподарської продукції, а й усіх громадян України, які, з огляду на конституційну норму щодо права власності на землю Українського народу та враховуючи унікальні природні властивості таких земель, мають бути забезпечені якісними й доступними продуктами харчування, мати можливість вільно задовольняти свої оздоровчі, рекреаційні, естетичні, духовні та інші потреби в процесі використання відповідних земель. Відтак, зміст правових форм використання землі, первинною серед яких є право власності, має ґрунтуватись на концепції соціальної функції відповідного права, що спрямована на поєднання суспільних і приватних інтересів з метою забезпечення охоронного й ефективного землекористування, коли заходи щодо охорони земель сприяють отриманню найвищого прибутку, а прибуткове використання земель є одночасно і її охороною й потребує свого теоретико-правового обґрунтування та найшвидшого закріплення на рівні законів України як невідкладних.

Методологічною основою формування відповідної концепції в контексті здійснення охоронного використання земель є підходи, запропоновані провідними вченими у відповідній сфері. Серед них варто виділити дворівневу концепцію права власності на землю Українського народу, що передбачає задоволення та поєднання потреб приватних власників і суспільних інтересів у процесі використання земель, запропоновану В.В. Носіком [1]. Підходи В.І. Андрейцева щодо ефективного землекористування, яке поєднує конкурентне, інноваційне, економічне, продуктивне, якісне, безпечне, раціональне використання корисних властивостей земель за умови їх відновлення й охорони [2, 46]. Концепцію контрольованої якості земель, завдання якої зводиться до встановлення державою шляхом прийняття відповідного законодавства нової соціально ефективною правовою моделі використання й охорони землі як засобу аграрного виробництва, елемента агросфери й природного ресурсу загалом. Основним завданням земельного законодавства України у світлі концепції контрольованої якості сільськогосподарського земельного фонду, на думку П.Ф. Кулинича, має бути визнана охорона землі як основного національного багатства нинішнього й майбутніх поколінь Українського народу з метою забезпечення земельних інтересів суспільства, а також прав на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави [3, 114]. Вихідними в цьому зв'язку є й методологічні підходи щодо ролі екологічних факторів, сформульовані В.Л. Мунтяном, відповідно до яких екологія стає теоретичним підґрунтям

поведінки людини індустріального суспільства в природі, а право - основним її регулятором [4, 13].

Як зазначається в юридичній літературі, “право встановлює для суб'єктів підприємницької діяльності певні параметри свободи як господарського використання землі, так і економічно необхідного розпорядження нею з метою створення умов для отримання та зростання прибутку. Роль права, відповідно, полягає в тому, щоб обмежити сільськогосподарського підприємця в отриманні прибутку за рахунок використання землі способами й методами, що призводять до погіршення її природних властивостей” [5, 113]. Однак трактуючи такий підхід, маємо відзначити, що погіршення природних властивостей земель, у свою чергу, призведе до зниження віддачі, а відтак, і прибутковості земель. Тобто, такими діями законодавець не просто забезпечує збереження земель, а й гарантує стабільність в отриманні прибутку тими підприємцями, обмеження діяльності яких встановлено відповідними правовими нормами.

За таких умов важливим є формулювання ключових підходів у сфері охоронного використання земель як умови забезпечення соціальної функції, коли заходи щодо охорони земель сприяють отриманню найвищого прибутку, а прибуткове використання земель спрямоване одночасно на охорону основного національного багатства, яким є земля.

Заслужують на сприйняття в цьому контексті підходи В.І. Андрейцева, який стверджує, що правове регулювання ефективного використання земельних ресурсів, зокрема земель сільськогосподарського призначення, характеризується чіткою векторною спрямованістю на виконання системи зобов'язань і заборон для суб'єктів, які використовують зазначені землі й земельні ділянки та наявні ґрунти, яким кореспондують відповідні правові можливості щодо ефективного господарювання на цих угіддях, збереження їх продуктивної якості з метою вирощування й отримання безпечної сільськогосподарської продукції. У свою чергу, пріоритетний зобов'язально-заборонний режим використання зазначених ресурсів зобов'язує правосуб'єктних осіб підпорядкувати надані законом права виконанню імперативно-правових приписів з метою подальшого збереження й відновлення природної продуктивності цих ресурсів як необхідної умови ефективного використання сільськогосподарських угідь [2, 45].

Забезпечення збереження та відтворення земель, безперечно, потребує й чітких показників або нормативів, які спроможні гарантувати прозорі правила гри в процесі використання й охорони земель і гарантуватимуть не лише захист публічних інтересів, а й виступатимуть надійним орієнтиром для землевласників, що зацікавлені в найбільш ефективному використанні своєї власності. Відповідно до ст. 38 Закону України “Про охорону земель” [2] з метою здійснення контролю за динамікою родючості ґрунтів систематично проводиться їх агрохімічне обстеження, видаються агрохімічні паспорти, в яких фіксуються початкові й поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів і рівні їх забруднення. Показники інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення встановлюються з урахуванням даних агрохімічної паспортизації земель.

Юридична природа агрохімічного паспорту поля (земельної ділянки) полягає у фіксації стартового (на момент запровадження сівозміни) якісного стану сільськогосподарських земель і відображення його динаміки під впливом господарської діяльності власників і користувачів земельних ділянок. Саме тому складання агрохімічних паспортів полів є важливим засобом локалізації правового регулювання у сфері сільськогосподарського землекористування [3, 581].

Складання таких паспортів започатковане Указом Президента України від 2 грудня 1995 р. № 1118/95 “Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення” [7]. Згідно з Указом суцільна агрохімічна паспортизація всіх земель сільськогосподарського призначення на території України запроваджена з метою здійснення державного контролю за зміною показників родючості та забруднення ґрунтів токсичними речовинами й радіонуклідами, раціонального використання таких земель. На сьогодні, наказом Міністерства аграрної політики і продовольства України від 11 жовтня 2011 р. № 536 затверджено “Порядок ведення агрохімічного паспорту поля, земельної ділянки” [8], яким, зокрема, передбачено, що агрохімічна паспортизація орних земель здійснюється через кожні 5 років, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень - через кожні 5-10 років і є обов’язковою для всіх землевласників і землекористувачів. Серед завдань агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, виділяють визначення показників якісного стану ґрунту, їх зміни внаслідок господарської діяльності, а також умов для раціонального використання мінеральних, органічних добрив у господарствах всіх форм власності, збереження від забруднення, відтворення їх родючості.

Земля як важливий природний ресурс, безперечно, вимагає особливого порядку використання, ефективність якого напряму залежить від використання природничих знань, що забезпечать її збереження й відновлення.

Важливими є результати багаторічних досліджень учених наукових установ Української академії аграрних наук щодо формування сівозмін у різних природно-кліматичних зонах України в сучасних умовах ведення землеробства, які викладені в Методичних рекомендаціях щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України, затверджених спільним наказом Міністерства аграрної політики України та Української Академії Наук від 18 липня 2008 р. № 440/71 [9]. Результати досліджень Інституту землеробства та інших науково-дослідних установ Української академії аграрних наук показують, що науково обґрунтована сівозміна є основою землеробства, запорукою його стабільності, оскільки істотно впливає на водний, поживний, біологічний режим ґрунту, швидкість детоксикації шкідливих речовин, які надходять у ґрунт в процесі сільськогосподарського виробництва. Розроблено й рекомендовано системи сівозмін, що ґрунтуються на зональному принципі розвитку землеробства в Україні. Їх планують таким чином, щоб поля кожної з них знаходились в одній ґрунтово-екологічній або технологічній групі земель і були рівновеликими. Розміщення полів однієї сівозміни в декількох ґрунтово-екологічних або технологічних групах земель дуже ускладнює, а іноді й зовсім унеможлиблює освоєння й ведення сівозмін. Тривалість ротації сівозміни залежить від культури, яка має найдовший період повернення на попереднє місце вирощування. Дотримання цієї вимоги дає змогу вирощу-

вати потрібну культуру на максимально можливій площі. Ці системи, які пройшли тривале випробування, можуть бути використані в господарствах різної спеціалізації. Вони здатні допомагати не лише виростити хороший урожай, а й забезпечити охорону довкілля, зберегти й підвищити природну родючість ґрунтів.

Відповідно, новелою земельного законодавства в цій частині стала норма ч. 4 ст. 22 Земельного кодексу України [10], якою передбачено необхідність розробки й затвердження в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. Такі зміни були відображені й у Законі України “Про охорону земель”, який, зокрема, був доповнений ст. 33-1 щодо нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах, які встановлюються для досягнення високих і стабільних урожаїв і запобігання виснаженню та втраті родючості ґрунтів внаслідок ґрунтово-

У розвиток цієї норми постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164 затверджено Нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах [11]. Проект землеустрою, що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь розробляється з метою організації сільськогосподарського виробництва й впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь і землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, забезпечення раціонального використання й охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища й покращення природних ландшафтів. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2011 р. № 1134 затверджено “Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь”. Зокрема, вказаний проект, крім іншого, містить матеріали ґрунтових обстежень; копій агрохімічних паспортів полів, земельних ділянок; копій документів, що посвідчують право на земельну ділянку (у разі їх наявності); матеріали історії полів за останні три - п’ять років, що дасть змогу забезпечити послідовність у використанні сільськогосподарських угідь, зважаючи на їх природні властивості, а відтак, сприятиме їх збереженню та відновленню.

При цьому застосування сівозмін слід розглядати не тільки як землеохоронний захід, а і як виробничий, агробізнесовий, покликаний забезпечити вирощування певних сільськогосподарських культур відповідно до кон’юнктури аграрного ринку [3, 581].

Разом з тим, як відзначається в літературі, переважна більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримується прогресивних і екологічно раціональних технологій обробітку ґрунтів, не виконують елементарних заходів щодо збереження ґрунтового покриву й підвищення його родючості [12, 18; 13, 58; 14, 122].

Відтак, сукупність правових приписів, що визначають обов’язки громадян у сфері збереження й відтворення земель, а також заходи юридичної відповідальності як традиційний метод охорони земель потребують суттєвого доповнення шляхом підняття правової, агротехнічної культури громадян і господарюючих суб’єктів, які мають розуміти ту виняткову соціальну цінність землі, яка полягає, передусім, в її корисних властивостях як об’єкта природи. Адже без підвищення рівня правосвідомості громадян

можна нівелювати найпрогресивніші правові норми. Безпосередньо пов'язане з досягненням відповідного рівня правосвідомості є запровадження договірних відносин і відносин соціальної партнерства, які мають надати господарюючим суб'єктам чіткі орієнтири щодо використання тих чи інших земельних ділянок. Це відповідає внутрішній логіці права й історичній тенденції розширення сфери застосування договору та набуває особливої актуальності в умовах гарантування права приватної власності на землю й розвитку ринкових перетворень у досліджуваній сфері.

Відтак, варто підтримати позицію, висловлену Б.В. Даниленко, щодо особливої ролі договірного регулювання [15, 10-11]. У договорі, який укладається землевласником чи землекористувачем з відповідним суб'єктом, можуть бути відображені особливості землекористування, особливості кожної земельної ділянки, що входить до його складу. Зокрема, пропонується укладення договору охоронного обмеження та договору на розробку проекту системи землеробства. При цьому автор таких пропозицій не висловлює достатньо обґрунтованих позицій щодо сторін відповідного договору, якими, на його думку, можуть бути землевласники й землекористувачі, а з іншого боку - уповноважені органи державної влади чи місцевого самоврядування, природоохоронна громадська організація та консалтингова фірма, що надає послуги у сфері обслуговування сільськогосподарського виробництва. На нашу думку, зважаючи на реалії реформаційних процесів, що відбуваються впродовж останніх двадцяти років, та їх негативні наслідки, що відобразились на стані ґрунтів, земель різних категорій, такі договори якщо й можуть мати місце, мають бути укладені з органами державної влади, які здійснюють певні контрольні функції у відповідній сфері й реалізують свої повноваження в силу конституційних положень щодо права власності на землю Українського народу.

Для забезпечення сталого землекористування, на думку Б.В. Даниленко, необхідне також застосування таких договорів, зміст яких повністю або хоча б частково мають складати умови суто екологічного характеру [15, 13]. Слушними також є пропозиції В.С. Кайдашова щодо укладення договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт у сільському господарстві та їх активне запровадження в діяльність аграрних товаровиробників, що є одним з пріоритетних завдань, оскільки саме через ці договори впроваджується в реальні суспільні відносини модель інноваційної економіки [16, 6].

Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення повинно бути диференційованим залежно від природних умов і ґрунтового покриву. Особливої уваги заслуговують пропозиції П.Ф. Кулинич, який вважає, що предметом договорів про взаємодію у сфері охорони й використання сільськогосподарських земель має бути співробітництво не тільки з питань виконання нормативів ротації сільськогосподарських культур (сівоzmіна), а й інших встановлених законом нормативів - нормативів оптимального співвідношення земельних угідь, якісного стану ґрунту та гранично допустимого забруднення ґрунтів. Отже, укладення таких договорів, на думку вченого, покликане забезпечити формування в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері охорони й використання сільськогосподарських земель нового напрямку - його локалізації. Відтак, загальні публічно-правові норми у сфері сільськогосподарського землекористування конкретизуються щодо якісного стану сільськогосподарських земельних ділянок шляхом

уточнення прав і обов'язків їх власників і користувачів щодо використовуваних ними сільськогосподарських угідь у договорах, які мають укладатися між власниками й користувачами земельних ділянок і органами влади, уповноваженим здійснювати дорадчі, контрольні та інші організаційні повноваження у сфері охорони й використання земель сільськогосподарського призначення [3, 584-585].

Враховуючи диспозитивний принцип щодо здійснення права власності як цивільно-правової категорії, використання земель має здійснюватись на підставі договірних відносин між власниками землі та органами державної влади чи місцевого самоврядування, що представляють інтереси Українського народу. Зміст вказаних договорів має містити істотні умови щодо стану земель на момент їх укладення, тобто даних агрохімічної паспортизації, дотримання оптимального співвідношення культур у сівоzmінах, а також дотримання інших нормативів у галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів. При цьому рівень антропогенного навантаження за будь-яких умов має відповідати можливостям ґрунту до самовідновлення. Щодо земель інших категорій, відповідні договори мають стосуватись збереження властивостей таких земель і розташованих на них природних ресурсів, мінімізації антропогенного впливу або рекультивациі в разі їх використання для видобутку корисних копалин. Однак в усіх випадках укладення відповідних договорів має базуватись на вимогах природничих і агротехнічних наук, спрямованих на недопущення шкідливого впливу та застосування передових ґрунтозахисних технологій.

Перехід до договірних відносин у сфері землекористування має передбачати широкий спектр заходів як стимулюючого характеру, так і відповідальності в разі негативного впливу на стан земельних ресурсів чи навколишнього природного середовища. Цілоком очевидно, що власник земельної ділянки намагатиметься оптимізувати свої витрати, пов'язані із вжиттям ґрунтозахисних заходів і досягненням максимального ефекту або прибутку від використання земель. Однак, коли заходи заохочення, пільги чи дотації, отримані в процесі ґрунтозахисного землекористування, будуть відчутними, а їх наслідки покращуватимуть стан і привабливість об'єкта власності, це, безперечно, спонукатиме власника земельної ділянки до участі й виконання умов зазначених договорів. При цьому заходи стимулювання мають передбачати не лише отримання прямої фінансової допомоги, а, передусім, оплату певних послуг, пов'язаних, зокрема, з розробкою тих же проектів землеустрою щодо дотримання сівоzmін чи науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт, які нададуть нових можливостей у сфері ефективного й охоронного землекористування.

Підсумовуючи викладене, маємо констатувати необхідність впровадження охоронного змісту використання землі як умови забезпечення соціальної функції права власності на землю. Тобто, використання земель, що переслідує задоволення низки потреб матеріального, оздоровчого чи духовного характеру, має відбуватись через діяльність, яка не створює загрози земельним ресурсам або сприяє покращенню їх властивостей. При цьому охоронний характер землекористування сприяє якнайкращому задоволенню таких потреб громадян впродовж найбільш тривалого або постійного процесу землекористування. За таких умов, охоронне землекористування - це не обмеження власника, а, насамперед, захист його ж інтересів, це таке використання земельних ресурсів, коли охорона земель є запорукою найвищої ефективності

(включаючи їх прибутковість) у довгостроковій перспективі. Охоронне землекористування поєднує приватні й суспільні інтереси щодо постійного й ефективного використання земельних ресурсів за умови збереження їх властивостей. Зміст охоронного землекористування містить дотримання встановлених нормативів у сфері охорони земель, конкретизацію відповідних нормативів у межах договірних відносин, ефективне стимулювання проведення тих чи інших ґрунтоохоронних заходів, задоволення широкого кола потреб власників земельних ділянок і громадян України в найдовшій перспективі, а насамкінець гарантує забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні.

Відповідні підходи потребують чітких законодавчих механізмів, що зумовлює предмет подальших досліджень у відповідній сфері.

Література

1. Носік В.В. Право власності на землю українського народу. - Монографія. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 544 с.
2. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. - К.: Знання. - 2005. - 445 с.
3. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Монографія. - К.: Логос, 2011. - 688 с.
4. Мунтян В.Л. Правовые проблемы рационального природопользования: Автореф. дис...д-р юрид. наук: 12.00.06. - Х., 1975. - 49 с.
5. Иконичкая И.А. Права на землю сельскохозяйственных предпринимателей / И.А. Иконичкая, Н.И. Краснов // Предпринимательская деятельность в сельском хозяйстве России. Правовые вопросы. - М.: Ин-т государства и права РАН, 1998. - С. 112-134.
6. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України від 26.09.2003 р. - 2003. - № 39. - Ст. 349.
7. Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення: Указ Президента України від 2 грудня 1995 р. № 1118/95. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1118/95>.
8. Порядок ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки: Наказ Міністерства аграрної політики

і продовольства України від 11 жовтня 2011 р. № 536 // Офіційний вісник України від 10.01.2012. - 2011. - № 102. - стор. 95. - Стаття 3764. - Код акту 59887/2011.

9. Методичні рекомендації щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України, затв. наказом Міністерства аграрної політики України, Української Академії Наук від 18 липня 2008 р. № 440/71. // [Електронний ресурс]: http://www.uazakon.com/documents/date_cp/pg_gbcsgsg/index.htm.

10. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України від 25.01.2002 р. - 2002. - № 3. - Стаття 27.

11. Нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164. // Офіційний вісник України від 05.03.2010. - 2010. - № 13. - ст. 613.

12. Борисова В.А. Економіко-екологічні засади аграрного землекористування // Економіка АПК. - 2001. - № 7. - С. 16-22.

13. Попова О.Л. Еколого-економічні проблеми сталого природокористування в аграрній сфері // Економіка АПК. - 2000. - № 11. - С. 57-63.

14. Книш В.В. Принцип поєднання особливостей використання землі як природного ресурсу, основного засобу виробництва та територіального базису // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. - Івано-Франківськ: Плай. - 2002. - Вип. X. - С. 122.

15. Даниленко Б.В. Еколого-правове забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. - Х., 2012. - 19 с.

16. Кайдашов В.С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. - Х., 2012. - 19 с.

*Костяшкін І.О.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри трудового, земельного та господарського права
юридичного факультету Хмельницького
університету управління та права
Надійшла до редакції 26.10.2012*

УДК 349.414

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Мартин А. Г., Мірошніченко А. М., Ріпенко А. І.

Інститут безоплатної приватизації земель державної та комунальної власності є надзвичайно недосконалим - він не забезпечує для громадян рівних можливостей для реалізації "гарантованих" законом "прав", а також стає причиною нерівного перерозподілу земельних ресурсів як у регіональному, так і людському вимірах.

Попри порівняно швидке утвердження в 1990-х роках ринкових економічних відносин, інститут безоплатної приватизації земель був не лише збережений, а й розвинений діючим Земельним кодексом України (далі - ЗКУ). Нині, кажучи про приватизацію земельних ділянок громадянами, частіше за все йдеться про "безоплатну приватизацію", яка може здійснюватись у декількох формах: передача ділянок, що перебувають у користуванні громадян (ч. ч. 1, 2 ст. 1183КУ); безоплатне отримання земельних ділянок державної та комунальної власності в

межах норм безоплатної приватизації (ч. ч. 6 - 9 ст. 118, ст. 1213КУ); приватизація земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій (ст. 253КУ, ч. ч. 3 - 5 ст. 1183КУ).

Із певними застереженнями до випадків безоплатної приватизації можна віднести безоплатну передачу земельних ділянок громадян юридичним особам, а саме: земель загального користування садівничого товариства - у власність цього товариства (ст. 353КУ); земельних ділянок для житлового й гаражного будівництва - житлово-будівельним (житловим) і гаражно-будівельним кооперативам (ст. 413КУ); земельних ділянок, зайнятих багатоквартирними будинками, - об'єднанням співвласників (ст. 423КУ).

Останнім часом стає очевидним, що інститут безоплатної приватизації земель в умовах завершення земельної реформи має зазнати істотних змін, адже в існуючих

© А.І. Мартин, А.М. Мірошніченко, А.І. Ріпенко, 2012